

Є.Д. Гопченко, д.г.н., Ю.С. Белаш, аспірант
Одеський державний екологічний університет

СУЧАСНИЙ СОЛЬОВИЙ БАЛАНС ОЗ.КИТАЙ

В статті запропоновані науково-методичні підходи до визначення складових сучасних сольових балансів оз.Китай.

Ключові слова: сольовий і водний баланси, мінералізація, водообмін.

Вступ. Водний і сольовий режими оз. Китай багато в чому залежать від запроєктованих, а потім і запроваджених управлінських правил водокористування. Зокрема, акумульована у ньому вода у теплий період року головним чином використовувалась для зрошування земель (у межах 20-50 млн м³ щорічно). Підтримка експлуатаційних рівнів води у водоймі забезпечувалась підкачкою з річки Дунай. Завдяки порівняно невисокій мінералізації дунайської води на протязі багатьох років удавалося дотримуватися більш-менш задовільного стану якості води у водоймі. Але наприкінці 80-х років минулого століття у зв'язку з економічним спадом у країні суттєво зменшились площі зрошуваних земель, а внаслідок цього і потреба у водовідведенні з Придунайських озер. Тим часом з'ясувалося, що через декілька років за нових умов існування озер, у тому числі й Китаю, мало місце значне підвищення в них мінералізації води. Тому актуальним постає завдання дослідити усі складові водного і сольового балансів водойми з метою визначення шляхів, спрямованих на покращення її екологічного стану.

Методи і матеріали дослідження. Для розрахунку сольових балансів оз. Китай було використано рівняння водного балансу, записане таким чином

$$V_p + V_r + V_b + V_g + V_{dr} + V_D \pm \Delta V_n = V_E + V_f + V_z + V_{D'}, \quad (1)$$

де V_p – об'єм опадів на поверхню озера; V_z – поверхневий стік невеликих річок, які впадають в озеро; V_b – боковий поверхневий приплив води до озера; V_g – приплив ґрунтових вод; V_{dr} – приплив дренажно-колекторних і скиди комунально-побутових вод; V_D – стік річки Дунай при наповненні водойми; ΔV_n – нев'язка водного балансу; V_E – об'єм випаровування з водної поверхні озера; V_f – фільтрація води у береги по периметру озера; V_z – забір води на зрошування і комунально-побутове використання; $V_{D'}$ – скиди води з озера у річку Дунай [1].

Спираючись на рівняння водного балансу (1), можна записати й рівняння сольового балансу

$$W_1 S_1 + V_p S_p + V_r S_r + V_b S_b + V_g S_g + V_{dr} S_{dr} + V_D S_D = W_2 S_2 + V_f S_f + V_z S_z + V_{D'} S_{D'}, \quad (2)$$

де S_1 і S_2 – середня по озеру мінералізація води на початку і в кінці розрахункового місяця; $S_p, S_r, S_b, S_g, S_{dr}, S_D, S_f, S_z, S_{D'}$ – мінералізація складових водного балансу.

При моделюванні сольових балансів у 2000-2004 рр. за даними Одеського облводгоспу за вихідну взята $S_1 = 2.60$ г/дм³ (на початок січня 2000 р.).

В опадах мінералізація S_p прийнята також за даними Одеського облводгоспу і становить 0.22 г/дм³.

Мінералізація води в річках *Киргизж-Китай* і *Аліяга* S_r визначена за матеріалами Одеського облводгоспу в залежності від об'єму стоку і наведена у табл.1. Оскільки вихідні дані головним чином охоплюють порівняно невеликі витрати води в річках, то

в роботі було побудовано залежність $S=f(V_r)$. Шляхом екстраполяції цієї залежності на максимальні значення V_r і мінералізації, взятої на рівні фоновій для цього регіону (приблизно 1 г/дм^3), було вирішене питання стосовно розрахунку однієї з прибуткових складових сольового балансу в усьому діапазоні V_r .

Таблиця 1 – Величини мінералізації води річок Киргиз-Китай і Аліяга в залежності від об'єму їх стоку

V_r , 10^6 м^3	0.05	0.1	0.5	1.0	2.0	3.0	4.0	5.0	6.0
S_r , г/дм^3	5.44	5.41	5.12	4.77	4.06	3.35	2.65	1.94	1.0

Розраховані об'єми і мінералізація води в річках Киргиз-Китай і Аліяга за 2000-2004 рр. представлені у табл.2, та проілюстровані рис.1.

Мінералізація води річок Киргиз-Китай і Аліяга на протязі 2000-2004 рр. змінювалась від 2.24 до 5.42 г/дм^3 (табл.2) в залежності від пори року (навесні вона зменшувалася, а восени – збільшувалася).

Таблиця 2–Об'єми і мінералізація води в річках Киргиз-Китай і Аліяга за 2000-2004 рр.

рік	мі- сяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	рік
2000	V_r , 10^6 м^3	0.14	0.45	0.64	0.55	0.32	0.21	0.41	0.38	0.45	0.60	0.34	0.19	4.66
	S_r , г/дм^3	5.38	5.16	5.03	5.08	5.25	5.33	5.19	5.21	5.16	5.05	5.24	5.34	
2001	V_r , 10^6 м^3	0.25	0.82	1.17	1.02	0.58	0.38	0.74	0.70	0.82	1.09	0.62	0.34	8.54
	S_r , г/дм^3	5.30	4.90	4.65	4.76	5.07	5.21	4.95	4.98	4.90	4.70	5.04	5.23	
2002	V_r , 10^6 м^3	0.57	1.90	2.72	2.36	1.35	0.87	1.72	1.63	1.90	2.54	1.45	0.79	19.8
	S_r , г/дм^3	5.07	4.13	3.56	3.81	4.52	4.86	4.26	4.33	4.13	3.68	4.45	4.92	
2003	V_r , 10^6 м^3	0.08	0.27	0.38	0.33	0.19	0.12	0.24	0.23	0.27	0.36	0.20	0.11	2.78
	S_r , г/дм^3	5.42	5.29	5.21	5.24	5.34	5.39	5.31	5.32	5.29	5.22	5.33	5.40	
2004	V_r , 10^6 м^3	0.97	3.20	4.57	3.97	2.27	1.47	2.90	2.73	3.20	4.27	2.43	1.33	33.32
	S_r , г/дм^3	4.79	3.21	2.24	2.67	3.87	4.44	3.42	3.54	3.21	2.46	3.75	4.53	

Мінералізація вод бічного припливу S_b встановлена за рівнянням

$$S_b = 0.57S_r \quad (3)$$

де S_r – мінералізація води в рр. Киргиз-Китай і Аліяга.

Коефіцієнт рівняння (3) визначений за матеріалами інтегрованого моніторингу Taccis-2001 р. у межах басейну оз. Ялпуг-Кугурлуй.

Мінералізація ґрунтових вод S_g визначена за даними моніторингу ґрунтових вод, який здійснюється обласною гідрогеолого-меліоративною експедицією. Для розрахунку сольових балансів взято середнє значення для території $S_g=2.60 \text{ г/дм}^3$.

Мінералізація дренажних вод S_{dr} взята за даними Одеського облводгоспу і дорівнює 2.00 г/дм^3 [2].

Мінералізація води р. Дунай S_D у 2000-2004 рр., за даними Дунайської гідрометеорологічної обсерваторії взята постійною і дорівнює 0.40 г/дм^3 .

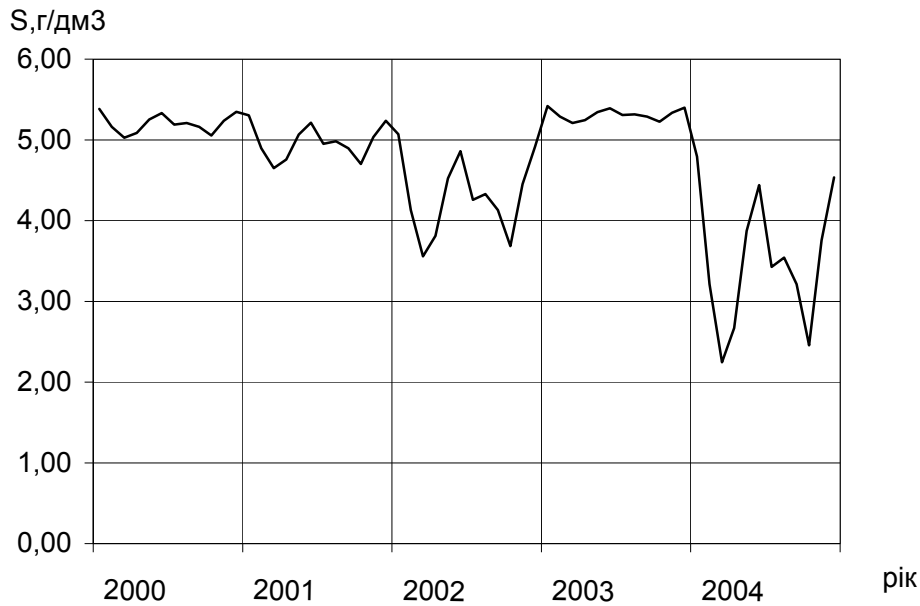

Рисунок 1 – Часова мінливість мінералізації річок Киргиз-Китай і Аляга за 2000-2004 рр.

Мінералізація води, що витрачається на фільтрацію S_f , на зрошування та інші види користування S_z і мінералізація води, що скидається до р.Дунай S_D , розраховувались як середні по озеру для розрахункових місяців наступним шляхом. На першому етапі приймається, що мінералізація на кінець місяця дорівнює початковій. Таким чином, середня мінералізація також дорівнює початковій. В результаті розрахунку знаходиться її кінцеве значення. На другому етапі при відомій початковій мінералізації і розрахованій на першому етапі кінцевій, розраховується середня мінералізація і друга розрахункова кінцева. За цією схемою мінералізація обчислюється, аж поки її середнє місячне значення не буде суттєво змінюватися.

Результати дослідження та їх аналіз. Для визначення найбільшої точності розрахунків сольових балансів оз. Китай вони виконувались за декількома варіантами:

1. Розрахунок щорічних сольових балансів за період 2000-2004 рр. при заданій початковій мінералізації на початку січня 2000 р.

Підсумкові дані надходження і витрат солей у 2000-2004 рр. наводяться у табл.3.

За даними табл.3 багаторічна мінливість складових прибуткової і витратної частин сольових балансів представлена на рис.2 і 3 відповідно.

Таблиця 3 – Складові сольових балансів оз. Китай (2000-2004 рр.)

Рік		Прибуткова частина						Витратна частина		
		C_p	C_r	C_b	C_g	C_{dr}	C_D	C_f	C_z	$C_{D'}$
2000	$10^3 T$	4.31	24.02	1.20	2.47	1.10	13.69	14.62	9.51	44.51
	%	9.20	51.33	2.57	5.28	2.35	29.26	21.31	13.86	64.84
2001	$10^3 T$	5.06	41.80	2.56	2.47	1.10	14.34	14.79	3.82	29.65
	%	7.52	62.08	3.80	3.67	1.63	21.29	30.64	7.92	61.44
2002	$10^3 T$	6.07	81.66	6.35	2.47	1.10	12.60	17.36	2.94	0.00
	%	5.51	74.06	5.76	2.24	1.00	11.43	85.50	14.50	0.00
2003	$10^3 T$	4.19	14.68	1.52	2.47	1.10	9.37	16.42	3.28	9.64
	%	12.57	44.04	4.57	7.41	3.30	28.11	55.96	11.18	32.86
2004	$10^3 T$	8.11	106.2	13.92	2.47	1.10	2.35	17.50	1.21	146.1
	%	6.05	79.16	10.38	1.84	0.82	1.76	10.62	0.73	88.65

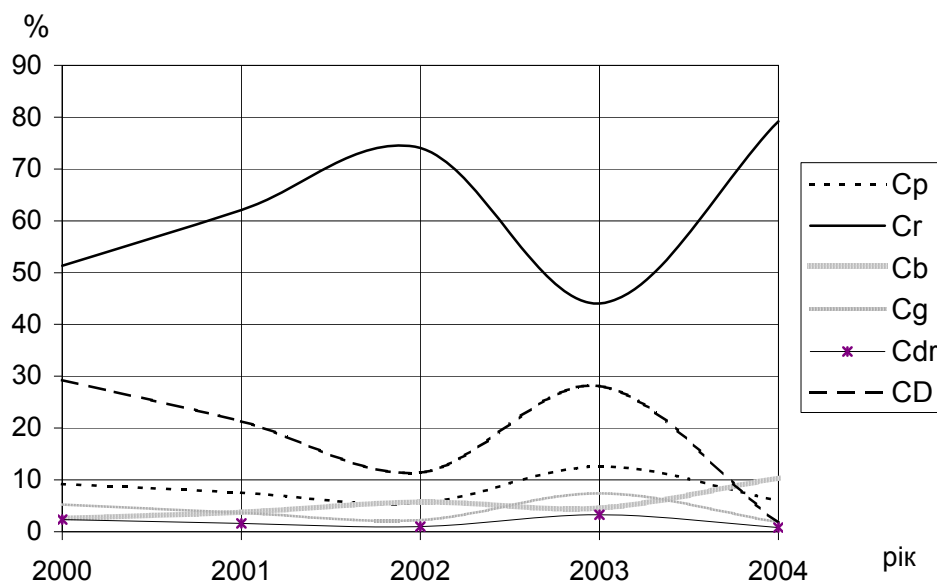

Рисунок 2 – Багаторічна мінливість головних складових прибуткової частини сольового балансу оз. Китай.

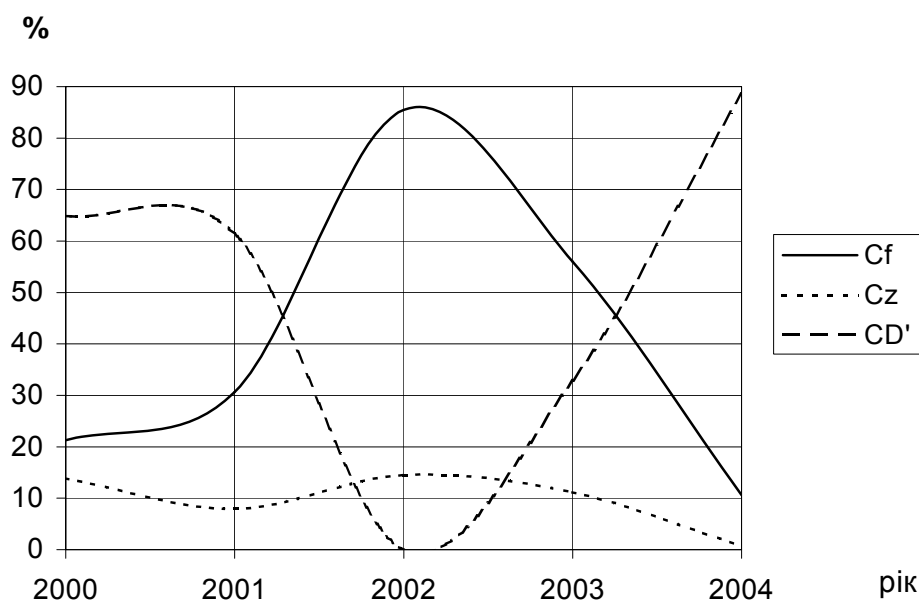

Рисунок 3 – Багаторічна мінливість головних складових витратної частини сольового балансу оз. Китай.

З табл.3 і рис.2 видно, що найбільший відсоток у прибуткових частинах сольових балансів складає надходження солей разом з поверхневим стоком річок Киргиз-Китай і Аліяга (від 44% – у 2003 р. до 79% – у 2004 р.), надходження солей разом з дунайською водою складає від 1.8 до 29.3%, з опадами – біля 10%. Приплив солей разом з іншими складовими незначний і складає не більш за 10%.

Витратна частина (табл.3, рис.3) у найбільшій мірі обумовлена скидами води (а разом і солей) у р. Дунай, за виключенням 2002 р., коли їх майже не було. У 2000–2004 рр. відсоток витрат солей разом зі скидами води до р. Дунай склав від 33 до майже 90%. Витрата солей з фільтрацією склала від 10 (у 2004р.) до 85% (у 2002р.). Витрати солей при заборі води на зрошення та інші види користування складають біля 10%.

Окрім даних по солях (за окремими складовими та місячними підсумковими значеннями), були розраховані величини мінералізації на кінець кожного місяця і для кожного року, причому мінералізація на початок наступного розрахункового року брались по її значенню на кінець розрахованого попереднього року.

На рис.4 для порівняння розрахункових і вимірених значень мінералізації подається графік відповідності між фактичною (S_f) і розрахованою (S_p) мінералізаціями.

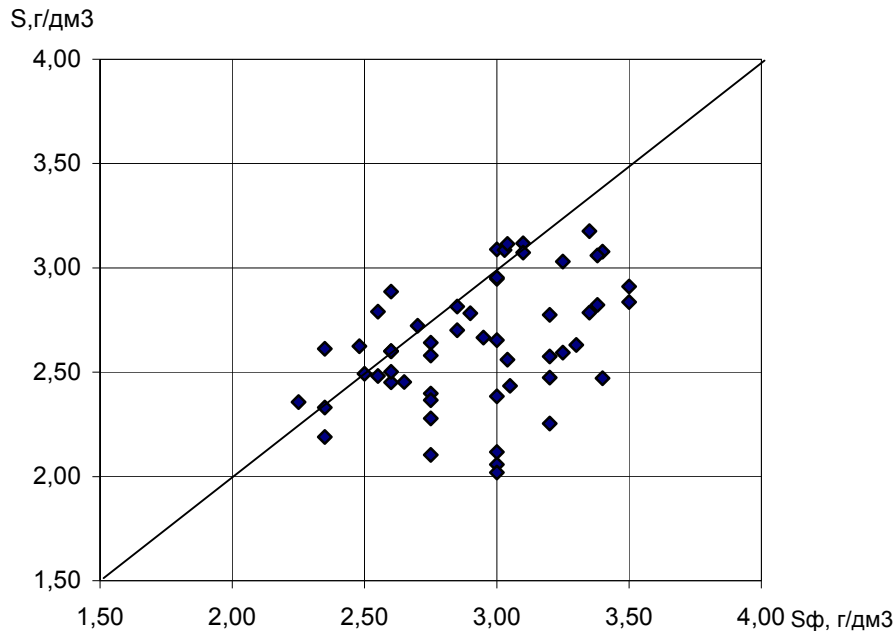

Рисунок 4 – Графік відповідності між фактичною і розрахованою мінералізаціями води в оз.Китай.

Як видно з рис.4, фактична мінералізація виявилася дещо більша за розрахункову. Це мабуть пов'язане з тим, що при розрахунку сольових балансів скиди води у р. Дунай бралися з мінералізацією води, середньою по озеру. Але це не зовсім вірно, бо високомінералізовані води річок Киргиз-Китай і Аліяга надходять до північної частини водойми, а водообмін з р. Дунай відбувається на її півдні. Взагалі ж, середнє відхилення складає 8-10%, що в цілому може вважатися допустимим результатом. Сольові баланси оз. Китай за умови скиду води з його південної частини розглядатимуться далі.

2. Розрахунок щорічних сольових балансів за період 2000-2004 рр. з початковою мінералізацією щорічно за станом на 1 січня.

Результати розрахунків у порівнянні з фактичною мінералізацією води ілюструються рис.5. З нього видно, що як і в попередньому випадку (рис.4), фактична мінералізація перевищує розрахункову, при цьому середнє відхилення складає дещо менше (8%). Однобічне відхилення може бути пов'язане, як вже відзначалось, з тим, що розрахунок скидів до р. Дунай відбувався за середньою по озеру мінералізацією води.

3. Розрахунок сольових балансів оз. Китай за період 2000-2004 рр. за умови урахування скидів переважно з південної частини озера.

Як вже відзначалось, високомінералізовані води річок Киргиз-Китай і Аліяга надходять до озера з півночі, а водообмін з р. Дунай відбувається на півдні. Таким чином, в південній частині озера мінералізація менша, ніж у середній та північній. Ураховуючи це, за допомогою рівняння (2) були розраховані сольові баланси оз. Китай

за період 2000-2004 рр. за умови скидів переважно з південної частини озера. Мінералізація води розраховувалась за співвідношенням

$$S_{півд} = 0.65S, \quad (4)$$

де $S_{півд}$ – мінералізація води озера в його південній частині.

Коефіцієнт рівняння (4) визначений за даними гідрохімічних зйомок, які здійснювались працівниками Одеського облводгоспу [2].

За результатами розрахунків сольових балансів було побудовано графік відповідності між фактичною і розрахованою мінералізаціями води в озері (рис.6).

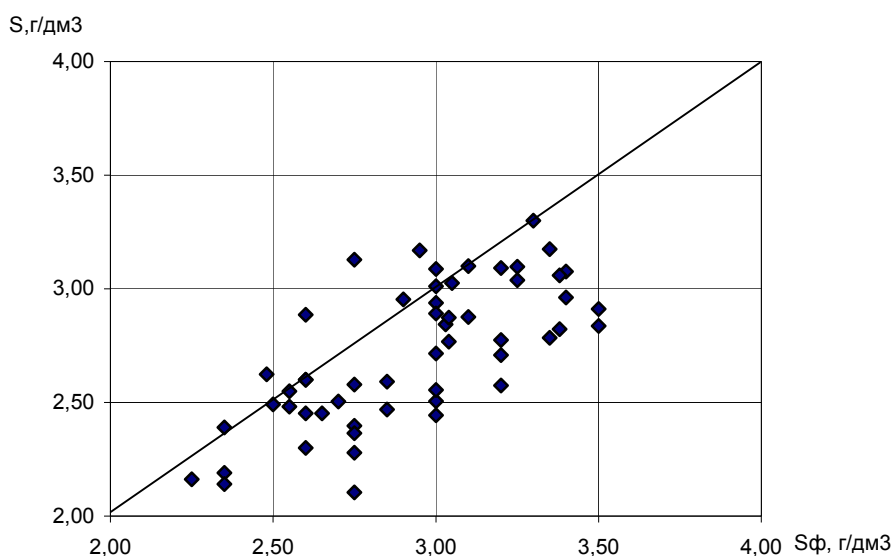

Рисунок 5 – Графік відповідності між фактичною і розрахованою мінералізаціями води в оз.Китай.

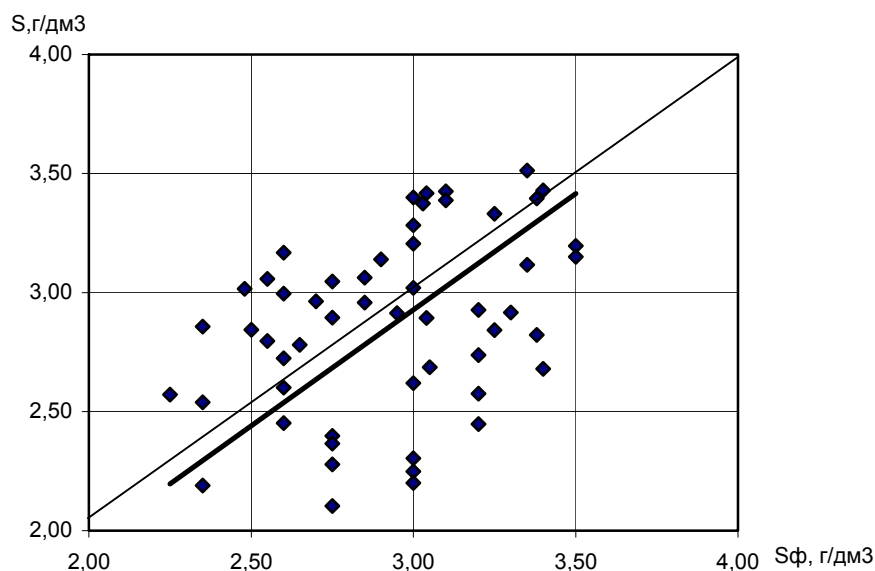

Рисунок 6 – Порівняння фактичної і розрахованої мінералізації в оз. Китай.

Як видно з рис.6, лінія рівних значень та лінія тренду майже співпадають, середнє відхилення складає біля 2%. Це свідчить про те, що скиди води до р. Дунай відбуваються з мінералізацією, яка дійсно відрізняється від середньої і складає 0.65 від неї.

Висновки. При розрахунках сольових балансів оз. Китай у 2000-2004 рр. було встановлено, що найбільше солей надходить з високомінералізованою водою річок Киргиз-Китай і Аліяга (від 44 до 79%), надходження солей разом з дунайською водою складає від 1,8 до 29,3%, з опадами – біля 10%, приплив солей разом з іншими складовими незначний і становить не більш за 10%.

Витратна частина у найбільшій мірі обумовлена скидами води (а разом і солей) у р. Дунай, за виключенням 2002 р., коли не було скидів зовсім. У 2000, 2001, 2003, 2004 рр. відсоток витрат солей разом зі скидами води до р. Дунай становив від 33 до майже 90%, витрати солей з фільтрацією склали від 10 (у 2004 р.) до 85% (у 2002 р.). Витрати солей при заборі води на зрошування та інші види користування складають біля 10%.

За результатами розрахунків сольових балансів і порівняння з існуючими даними, можна зробити ще й такий висновок, що запропонований варіант розрахунку функціонування водойми, коли скиди до р. Дунай відбуваються з її південної частини, є найбільш вірним, порівнюючи з тими, що використовуються зараз в Одеському облводгоспі.

Список літератури

1. Гопченко Є.Д., Бєлаш Ю.С. Водний баланс оз.Китай // Вісник Одеського державного екологічного університету, вип. 1/2005 – С.119 – 126.
2. *Фондовые материалы* Одесского облводхоза по гидрологии гидрохимии придунайских озер. Одесса, 2000-2004 гг.

Современный солевой баланс оз.Китай. Гопченко Е.Д. , Бєлаш Ю.С.

В статье излагаются научно-методические подходы для обоснования составляющих солевых балансов оз.Китай.

Ключевые слова: солевой и водный балансы, минерализация, водообмен.

Modern salt balance of Kitay lake. Gopchenko E.D. , Belash Y.S.

The scientific-methodical approaches for the ground of making salt balances of Kitay lake are expounded in this article.

Keywords: salt and water balances, mineralization, exchange between different waters.